

Byrkovych O. Establishment of the Judiciary System of Ukraine in the IX - X centuries

The article examines the formation of the judiciary system of power of Ukraine in the IX-X centuries. Proceeding from the democratic character of the formation of the institutes of state and law, it is followed that at the first stage of the formation of the judiciary Veche of Russian lands fulfills all supreme legislative, executive and judicial functions. At the second stage Veche concedes to its powerful judicial functions within the tasks, entrusted to the prince and his troops. Achievements of the Veche and the prince in the development of the state-legal system can be fixed in the form of a social-political union. In a formalized expression, the prince was endowed with the judiciary within the limits of his rights and duties. The real distribution of judicial power functions in Kievan Rus X-XI centuries between the veche of cities, the princely system of government, local patriotic institutions and state officials were not competing, but concerned only that aspect of public life some of which were directly underpowered by the government of various institutions. The foundation of such a state-legal system with its institutes of legislative, executive and judicial power were quite public, transparent and suitable for a reasonable understanding of society.

It is established that the peasants were under the direct protection of the prince's power, the burghers were under the authority of Veche, church people were under the jurisdiction of church law and the court. The peasants were free, but their legal status was limited, since they were subject to the special jurisdiction of the prince, which was mainly aimed at protecting their rights, freedoms and duties, to pay tribute to the maintenance of the prince and his troops. Thus, the legal provision of the sovereignty of the individual and various social strata in Kievan Rus X-IX centuries was guaranteed by the priorities of judicial institutions. Citizens' rights were determined by their sovereignty and civic duties and obligations. In general, the legal regulation of all spheres of social life of Rus-Ukrainians testifies to well-organized judicial proceedings in its three institutional dimensions - the veche, princely and ecclesiastical.

Keywords: judicial system of power, institutes of state and law, Veche, prince, «Rus'ka Pravda»

Бойко Л. М.

ПРАВОВИЙ СТАТУС СІЛЬСЬКОЇ ГРОМАДИ ЗА ЗАКОНОМ АВСТРІЙСЬКОГО УРЯДУ ВІД 5 БЕРЕЗНЯ 1862 РОКУ

УДК 34.797

Постановка проблеми. В умовах сучасного розвитку української держави, значна увага приділяється аналізу та удосконаленню системи місцевого самоврядування. Вивчення соціально-е-

кономічних, політичних та адміністративних процесів в Україні сприяють поширенню ідеї реформування діючої моделі місцевої влади. Тож як перед законодавцем, так і перед науковцями постають нові цілі та завдання, а саме розробка оптимальної та дієвої концепції формування та функціонування органів місцевого самоврядування в умовах сучасності. Необхідно наголосити, що територіальна громада стоїть в основі правдивої демократії, а також є одним з головних рушіїв організації і діяльності місцевого самоврядування. Відповідно, як організація місцевої влади загалом, так і функціонування сільського самоврядування зокрема, потребують якісного реформування задля покращення рівня життя населення на місцях.

Важливим допоміжним аспектом у розробці вищезазначеної концепції є історично-правовий аналіз. Історичний досвід дає змогу прослідкувати певні закономірності в еволюційному процесі становлення органів місцевого самоврядування, а у взаємозв'язку з правовим синтезом можна отримати сталу основу для проектування нової, покращеної моделі місцевого самоврядування.

Саме тому, вивчення нормативної бази, яка історично утверджувалася і формувала систему органів місцевої влади – є ключовим моментом у покращенні відповідної системи в наш час. Значна кількість науковців, в тих чи інших аспектах історичного досвіду, зверталися до дослідження становлення органів місцевого самоврядування та функціонування селищних територіальних громад на західноукраїнських землях 1772 – 1918 років.

Стан дослідження. Становлення та діяльність територіальних громад або окремої громади вивчали науковці історії, правознавства, економіки: М.П. Василенко, В.О. Голобуцький, Б.Д. Греков, М.С. Грушевський, В.Й. Довженко, І.І. Дядиченко, М.Д. Іванишев, М.В. Закревський, О.Ф. Кістяківський, П.Г. Клепатський, М.М. Ковалевський, М.І. Костомаров, І.П. Крип'якевич, О.М. Лазаревський, Р.М. Лашенко, К.Й. Левицький, Ф.І. Лєонтювич, І.В. Лучицький, М.О. Максимейко, В.О. Романовський, А.Й. Рогожин, М.М. Стахів, А.П. Ткач, І.Я. Франко, М.Д. Чубатий, А.П. Шафонський, Д.І. Яворницький, М.М. Ясинський та ін.

Значну увагу вказаному напрямку у своїх працях приділяють дослідники сучасності: І.Й. Бойко, А.В. Бойко, П.Ф. Гураль, Т.Д. Гошко, А.О. Гурбик, Я.Р. Дашкевич, М.М. Кобилецький, В.С. Кульчицький, І. Я. Настасяк, Б.Й. Тищик, І.Б. Усенко, О.О. Шевченко, О.Н. Ярмиш та ін. В той же час історико-юридичне пізнання минулого, зокрема аспектів пов'язаних з становленням органів місцевого самоврядування на західноукраїнських землях, залишаються актуальними та потребують детального вивчення та аналізу.

Метою статті є окреслення правового статусу сільської громади на основі аналізу Закону громадського від 5 березня 1862 року.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці XVIII ст. розпочався новий період у розвитку західноукраїнських земель. В 1772 році унаслідок першого поділу Речі Посполитої українські землі Червоної Русі та Поділля, що більше 300 років перебували під владою Польщі, відійшли до імперії Габсбургів [2, с. 78]. З цих земель, а також частини Сандомірського, Краковського та Люблінського воєводств була утворена австрійська провінція під назвою королівство Галиції і Лодомерії з центром у Львові. Також за результатом укладеної в 1775 році австро-турецької конвенції, до Австрійської монархії було приєднано Північну Буковину. Крім цього, з XVII ст. у складі Австрійської монархії під владою Угорського королівства перебувало ще й Закарпаття. Відповідно, наприкінці XVIII ст., імперія Габсбургів заволоділа значною частиною західної України – територією у 80 тисяч км², де проживало 3,5 млн. осіб, з яких 2,4 млн. були українцями [9, с. 34].

З кінця XVIII ст. в Галичині та Буковині була ліквідована польська правова система і запроваджена австрійська. 13 червня 1775 р. австрійська влада видала патент, яким було скасовано інститут польських сеймиків і створено у Львові новий представницький орган різних соціальних верств галицького краю - Галицький становий сейм. Проте сейм мав досить обмежені функції. Фактичним керівником краю був губернатор, який мав широкі повноваження і призначався австрійським імператором. Основні перспективні плани австрійського уряду були зосереджені в еко-

номічному напрямку, а також на вдосконалення адміністративного поділу. Наслідком цього став поділ Галичини на 19 округ: Бережанська, Бохнінська, Жовківська, Жешувська, Заліщицька, Зайомська, Коломийська, Перемишльська, Золочівська, Ясельська, Самбірська, Саноцька, Сандецька, Стрийська, Мисленицька, Львівська, Тврновська, Тернопільська, Чернівецька [9, с. 36].

Загалом, діяльність австрійського уряду була спрямована на посилення централізації влади та не сприяла розвитку самоврядування у містах та селах. У середині XIX ст. в Австрії було проведено низку реформ, у тому числі й реформу місцевого самоврядування. В 1846 році було проведено новий адміністративно-територіальний поділ, унаслідок якого усю територію Галичини було поділено на 74 повіти (місцями вони називалися староствами). Основними одиницями місцевого управління залишилися повіти. Згодом число повітів зросло до 82, з них 51 припадав на Східну Галичину. Найнижчими адміністративно-територіальними одиницями були сільські і міські гміни [4, с. 286].

4 березня 1849 р. імператор Франц-Йосиф підписав нову конституцію, яка передбачала збереження унітарної держави, але замість колишньої назви “землі” для всіх провінцій – територіальних частин монархії – уведено єдиний термін “коронні краї” (Kronlande) [10]. В той же час від Галичини відділили Буковину, яка стала окремим краєм.

На підставі ст. 110 державної конституції 1849 року та крайового статуту від 26 лютого 1861 року в Галичині був узаконений Крайовий сейм, що складався із 151-го члена на чолі з крайовим маршалком, якого призначав монарх із числа депутатів. Важливо зазначити той факт, що у Крайовому сеймі було 74 представники від сільських громад, з яких 17 засідало в Державній раді. Представниками були чиновники, священники, поміщики, інтелігенція та незначна кількість заможних селян [9, с. 41]. Виконавчим та адміністративним органом Крайового сейму був крайовий комітет, до складу якого входило шість вибраних сеймом депутатів (трьох з них вибирали на загальному засіданні і по одному – від курій великих землевласників, міст і сільських громад). За дору-

ченням сейму крайовий комітет працював над розробкою законопроектів [7].

Сільське самоврядування в Австрії почало зароджуватися з 80-х років XVIII ст., саме в той час було здійснено ряд реформ, які стосувалося проблем села і селянства.

В березні 1849 року було видано тимчасовий закон про громади, який передбачав створення виборних органів як на рівні громад, так і на рівні повітів та округів. Проте цей закон не було втілено в життя, реальна влада на місцях залишилася у власників доміній. Владний баланс на місцях дещо змінився внаслідок створення в 1855 році державних повітових органів влади. До реалізації планів щодо створення системи місцевого самоврядування Відень повернувся в 1862 році, ухваливши новий закон про громади. Реалізацію цього закону було відтерміновано через польське повстання 1863 року [6, с. 245].

Закон громадський був виданий 12 серпня 1866 р. на підставі норм закону від 1862 р. В цьому документі йшлося про те, що засновувалися нові повітові громади (гміни), які територіально збігалися з адміністративними повітами. Керівним та наглядовим органом повітової громади була повітова рада, а виконавчим органом – повітове відділення. Повітова рада складалася з 26-ти членів, вибраних жителями повіту по чотирьох куріях: 1) курії великих землевласників платили понад 200 зол. рин. податку; 2) курії великої буржуазії, які платили 250 зол. рин. податку; 3) курії міст; 4) курії сільських громад. Вибори до повітових органів організувалися таким чином, що і від курій міст і від курій сільських громад до складу відповідних органів могла потрапити тільки поміщики, буржуазія і представники вищої сфери інтелігенції міст і сіл. [24] (ст. 42) Тож, можемо сказати, що повітова рада була більшою мірою представником буржуазії та поміщиків міст і сіл. Із числа своїх членів повітова рада вибирала повітове відділення, головою якого ставав, як правило, голова повітової ради. Останній мав право обійняти свою посаду тільки після затвердження імператора. Повертаючись до загальної компетенції повітових органів самоврядування, то туди входили: управління повітовим майном і установами, нагляд за господарством і май-

ном місцевих громад, затвердження важливих постанов місцевої громади, опротестування рішень місцевих громад.

В Законі громадському також піднімається питання про крайові громади та право набуття громадянства. У частині першій закону визначено загальне поняття громади, де вказано, що міста, містечка та села, які мають громадську структуру (власний громадський уряд), становлять громади. Громади, які належать до одного політичного повіту – староства, за дозволом повітової ради можуть об'єднуватися в одну громаду, але при цьому повинні укладати умови щодо майна, власності та фондів (п. 2 Закону громадського) [7].

Громадам надається право вільно об'єднуватися між собою або об'єднувати двірські території щоб спільно ними управляти. Для того щоб реалізувати вказану умову, необхідно було отримати дозвіл ради повітової і затвердження від Намісництва (п. 95 Закону громадського). Нормами закону передбачалося, що ті місцевості, які були об'єднані в одну громаду можуть бути розділені тільки на підставі закону крайового [7].

Не менш важливим було те, що законом допускалася можливість обов'язкового об'єднання громад. Таке могло відбуватися у випадках, коли громада не мала засобів для реалізації справ, доручених публічною владою. Об'єднуватися могли громади лише одного повіту на термін, доки стан нездатності виконання громадою публічних справ не зміниться на краще. У випадку, коли об'єднані громади не знаходили порозуміння в розподілі коштів, це питання вирішувала повітова рада. Що стосувалося зміни кордонів громади, то на це вимагався досвід повітової ради за умови, що цьому не заперечувала крайова політична влада – намісництво [4, с.307].

Резиденції, замки та інші будинки з їх мешканцями, котрі були призначені для проживання або тимчасового побуту Цісаря чи членів двору не належали до громад. Поміщицькі володіння, так звані двірські обшари, виділялися окремо. До них відносилися земельна власність, котра на час виконання закону була панською і не належала ні до селянських, ні до вільних ґрунтів, а була вилучена з громади й існувала окремо. У відносинах між

громадою і двором, пріоритетне право, як правило, мали поміщики. Зазвичай, на їх бажання і зі згоди намісництва та Крайового виділу двірський обшар міг бути приєднаний до громади [2, с. 98].

Протягом усього свого існування територіальна громада в Україні здійснювала низку важливих функцій, що забезпечували життєдіяльність села чи міста. Серед них найважливіші: забезпечення правопорядку на своїй території, безпека всіх членів громади та збереження рухомого і нерухомого майна, а також господарська, соціального захисту, культурно-просвітницька функції. Тож для забезпечення правопорядку в громаді, безпеки її членів, збереження майна у селах та містах створювали спеціальну поліцейську службу. Традиційним гарантом правопорядку була також нічна варта, відома в Україні повсюдно ще з часів необхідної оборони громади від зовнішнього нападу. К. Левицький, у своїй праці «Наш закон громадський...» писав, що, згідно з громадським статусом, «нічна варта повинна була сторожувати від весни до осені (від Великодня до Михайла) з 12 год. вечора до 5 год. ранку, а взимку і напровесні (від Михайла до Великодня) - з 11 год вечора до 6 год ранку» [7]. Виявляючи порушення громадського порядку, особливо злодіїв, чи коли траплялася пожежа, село сповіщали дзвоном, рідше ударом у залізну рейку або іншим відомим у селі сигналом.

Окремий розділ закону 1866 року регулював членство в громаді. Отож, законом було визначено, що членами громад є належні до громади (громадяни) і співгромадяни. Останніми були особи, що не мали права належати до громади, але в межах громади мали нерухоме майно, або оплачували в громаді безпосередній податок від промислового підприємства, яке працювало самостійно. За таких же умов до учасників громади (співгромадян) належали також корпорації, товариства, заклади і фундації [4, с.308]. Особи, які не відносилися до жодної зазначеної вище категорії, вважалися в громаді чужими.

Приналежність до громади набувалася: а) від народження; б) через урядове становище (священник, учитель, державний урядовець); в) через надання приналежності. Кожна людина, яка

протягом п'яти років постійно проживала в громаді мала право на отримання громадянства. Діти набували громадянство в тій громаді, в котрій на час їх повноліття батько був громадянином. Повнолітніми вважалися діти, яким виповнювалося 24 роки. Громада мала невід'ємне право надання громадянства і ніхто не міг оскаржити її рішення [7].

Громадяни мала право отримання допомоги у випадках зубожіння чи втрати працездатності. Проте це положення діяло лише у випадку, коли не було інших осіб, зобов'язаних утримувати непрацездатних як своїх підопічних і якщо опікун не мав маєтку, обов'язок опіки громада брала на себе.

На вимогу громадянина, йому видавалася грамота про належність до громади (ст. 5 Закону громадського) [7]. В той же час, громада користувалася правом видалення осіб, котрі мали у власності нерухомість, сплачували податки в громаді, але не вважалися громадянами села і спричиняли порушення ustalених публічних норм своїм способом життєдіяльності [4, с. 309].

За законом про громади в селах і містах створювалися органи громадського самоврядування: громадська рада — постановляючий і контролюючий орган та громадська влада — виконавчий і керуючий орган. «Громадська рада, яка складається з членів вибраних і з членів, що належать до неї без вибору (так званих вірилістів). В містах рада громадська складається тільки з вибраних членів». Право вибору радних мали особи, які були членами даної громади і щонайменше протягом року сплачували безпосередній податок від ґрунту, хати, заробітку або загалом від доходу, за умови, якщо вони були австрійськими громадянами. Право бути радним без вибору мав член громади, котрий сплачував щонайменше шосту частину цілої суми безпосередніх податків у громаді, а також кожен власник прилучених до громади маєтків, що були записані в таблиці великих посіlostей як окрема табулярна одиниця [7]. Виконавчий орган складався з начальника (війта, бургомістра) і принаймні двох радних (присяжних, асесорів). Компетенція органів громадського самоврядування ділилася на власну і доречну, над їх діяльністю встановлювався подвійний контроль: щодо громадської сфери — повітових рад, щодо дору-

чених питань — староств. Право розпуску громадського самоврядування мав намісник. Громадська рада збиралася в міру необхідності, але не рідше одного разу на три місяці. Право її скликання належало начальнику (війту) громади або його заступникові. Начальник також повинен був скликати раду у випадку, коли цього вимагали 2/3 радних, староство або повітовий виділ [1].

З розвитком і становленням місцевого самоврядування на західноукраїнських землях, взаємини між повітовою владою і громадами набували конфліктного характеру, більшою мірою це прослідковувалося в Східній Галичині. Це було пов'язано з прагненнями “польської” повітової влади контролювати “українські” громади. Громада в багатьох аспектах залишалася автономним об'єднанням, саме там зароджувалися демократичні ідеали. В свою чергу, польські політики через органи повітової влади тиснули на війтів, вдаючись до підкупів і погроз, з метою здобуття депутатських мандатів. Проте такого роду суперечності не виходили за межі національного конфлікту, адже заключні рішення все одно були за урядом Відня.

Закон від 5 березня 1862 року став одним з ключових нормативних актів Австрійської імперії в процесі становлення органів місцевого самоврядування на західноукраїнських землях. На його основі були прийняті закони у всіх коронних землях, які на той час входили до складу Австрії, в тому числі закон від 12 серпня 1866 року. Внаслідок прийняття нових законів, що стосувалися самоврядування на місцях, територіальні громади на західноукраїнських землях значно посилили свою роль. Змінювалися представницькі та виконавчо-розпорядчі органи громади, які мали ширші повноваження та ефективніше виконували свої функції на користь громад. Аналізуючи норми закону про громади, прослідковується прогресивна демократична модель формування органів місцевого самоврядування. Незважаючи на те, що контроль залишався за Австрійською імперією, можливості громади на місцях значно розширилися. Громада сама відповідала за добробут своїх громадян та сама контролювала дотримання останніми моральних норм поведінки. Нова виборча система теж сприяла розвитку самоврядування в селах та містечках.

Висновок. Отже, державно-правові акти Австрійської монархії в сфері адміністративного реформування західноукраїнських земель надавали громадам більше свобод і можливостей, було усунуто значну кількість обмежень, встановлених Польщею. Система місцевого самоврядування перебудовувалася на основі базових норм демократії.

1. Аркуша О. Г. *Державна служба в українських регіонах Австрійської (Австро-Угорської) монархії (1772–1918). Нариси історії державної служби в Україні / Головне управління державної служби України; Ін-т історії України Національної академії наук України* – К. : Ніка-Центр, 2009. – С. 131–166.).
2. Герасименко М. П. *Класи і соціальні групи в Галичині в кінці XVIII ст. : З історії Західноукраїнських земель II*. : Видавництво Академії наук Української РСР. – Київ, 1957. С 78 – 106.
3. Гончаренко В. Д. *Історія держави і права України : підручник / В. М. Гончаренко, В. М. Єрмолаєв, В. О. Рум'янцев та ін. ; - X. : Право, 2013. – 704 с.*
4. Гураль П.Ф. *Територіальна громада в Україні: історико-правове дослідження*. – Львів: ЛьвДУВС, «Край», 2008. – 468 с.
5. Ідзьо В. *Відновлення Галицького королівства (1215 – 1221рр.) Священною Римською імперією в австро-угорський період української історії (1772-1918рр.)*. Наукове видання. – Львів, Видавництво Університету «Львівський Ставропігон», 2016. – 152с.
6. Кульчицький В. С., Тицик Б. Й. *Історія держави і права України: підручник [для студ. вищ. навч. закл.]*. Київ: Ін Юре, 2007. 624 с.
7. Левицький К. *Наш закон громадський*. – Львів, 1889. - 30с.
8. Лозинський М. *Галичина в життю України*. / Відень : Накладом «Союза визволення України» з друкарні Ад. Гольцгаузена в Відні, 1916. – 63с.
9. Петрів Р. *Східна Галичина у складі Австрійської імперії (історико-правовий аспект) / Роман Петрів*. – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2009. – 255 с.
10. Тицик Б. Й. *Історія держави і права Австрії і Австро-Угорщини (X ст. – 1918 рр.) / Б. Й. Тицик*. – Львів : юридичний факультет Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2003. – 80 с.
11. Цьольнер Еріх. *Історія Австрії / Пер. з нім. Роман Дубасевич, Христина Назаркевич, Анатолій Онишко, Наталя Іванчук*. – Львів: Літопис, 2001. – 712 с.

Бойко Л.М. Правовий статус сільської громади за Законом австрійського уряду від 5 березня 1862 року

У даній статті проаналізовано правове становище сільської громади на основі норм Закону громадського від 5 березня 1862 року. Проведення реформ у сфері сільського самоврядування та прийняття нових нормативно-правових актів на Західноукраїнських землях в складі Австрії та Австро-Угорщини, дали поштовх до розвитку територіальних громад. Незважаючи на те, що контроль залишався за Австрійською імперією, можливості громади на місцях значно розширилися. Громада сама відповідає за добробут своїх громадян та сама контролювала дотримання останніми моральних норм поведінки. Нова виборча система теж сприяла розвитку самоврядування в селах та містечках.

Ключові слова: сільська громада, самоврядування, правовий статус, територіальна громада, органи громадського самоврядування.

Бойко Л.М. Правовой статус сельской общины в рамках Закона австрийского правительства от 5 марта 1862 года

В работе было проанализировано правовое положение сельской общины на основе норм Закона общественного от 5 марта 1862 года. Проведение реформ в сфере сельского самоуправления и принятие новых нормативно-правовых актов на Западноукраинских землях в составе Австрии и Австро-Венгрии подтолкнуло территориальные общины к развитию. Не смотря на то, что контроль оставался у Австрийской империи, возможности на местах значительно расширились. Община сама отвечала за благосостояние своих граждан, и сама контролировала соблюдение последними моральных норм поведения. Новая избирательная система также способствовала развитию самоуправления в селах и городках.

Ключевые слова: сельская община, самоуправления, правовой статус, территориальная община, органы общественного самоуправления.

Boyko L.M. Legal status of the rural community in accordance to the law of the austrian government from 5 march 1862

This article analyzes the legal status of a rural community based on the provisions of the Public Law of March 5, 1862. Conducting reforms in the field of rural self-government and the adoption of new legal acts on the Western Ukrainian lands in the composition of Austria and Austria-Hungary, gave impetus to the development of territorial communities. Despite the fact that control remained under the Austrian empire, local communities have expanded considerably. The community itself was responsible for the well-being of its citizens and itself controlled the observance of the latest moral standards of conduct. The new electoral system also contributed to the development of self-government in villages and towns.

The state legal acts of the Austrian monarchy in the field of administrative reform of the West Ukrainian lands provided the communities with more freedoms and opportunities, eliminating a significant number of restrictions established by Poland. The system of local self-government was rebuilt based on the basic norms of democracy.

In conclusion, the author points out that historical experience allows us to follow certain regularities in the evolutionary process of formation of local self-government bodies, and in conjunction with legal synthesis one can get a solid basis for designing a new, improved model of local self-government. That is why studying the regulatory framework, which was historically established and formed a system of local authorities, is a key point in improving the relevant system in our time.

Keywords: rural community, self-government, legal status, territorial community, bodies of public self-government.

Пристап Л.Т.

ФОРМУВАННЯ НЕУРЯДОВОЇ СТАРШИНИ ГЕТЬМАНЩИНИ

УДК 342 «19»

Одним із найважливіших інститутів козацької адміністрації було судочинство. Його норми, що витокami сягали принципів судочинства давньоукраїнських копних судів та положень артикулів «Руської Правди», запорожці ретельно охороняли, передавали із покоління у покоління.

За часів гетьманування Б. Хмельницького роль судді у Війську Запорозькому була піднесена до такого рівня, що все, що стосувалося судді та його діяльності мало державницький характер та беззаперечний вплив на козацьку спільноту.

З середини XVII ст. із початком Національно-визвольної війни українського народу розпочався процес формування нової соціальної еліти – козацької старшини, основу якої становили тогочасні урядовці. Поряд із урядовою старшиною формувалася і відособлений прошарок козацтва – так зване військове товариство [1, 397].

В процесі консолідації української козацької старшини в кінці XVII – на поч. XVIIIст. було юридичне оформлення «знатного військового товариства», яке існувало на Україні до І. Мазепи та мало статус звичаєвого [2, с. 112-115].

Окремі представники старшини, заслужені у Війську Запорозькому, або визначні своїм віком, майновим станом чи впливом в урядових колах, набували звання знатного військового товариша. В кінці XVII – на поч. XVIII юридично оформлене знатне